

12. Herinneringen aan Gaastmeer

Vòòr mij ligt de laatste Rondzendbief Vrienden van Gaastmeer van 2021. Deze en alle vorige omdat ik immers al sinds jaar en dag Vriend ben, lees ik altijd met aandacht en plezier. Zij herinneren me telkens opnieuw aan de korte maar enerverende tijd die ik in Gaastmeer heb moeten en mogen doorbrengen. Dat was gedurende winter en voorjaar 1944-1945! Het was “moeten” omdat mijn ouders vanuit Lobith-Tolkamer waar mijn vader Inspecteur bij de Douane was, moesten vluchten voor het oorlogsgeweld. Het was “mogen” omdat boer Atsma en zijn vrouw zo gastvrij waren mijn ouders met toen vijf jonge kinderen op hun boerderij tijdelijk onderdak te verschaffen.

Boerderij Dorpwijk in 1945

Die boerderij heeft als huidig adres Munkedyk 2. Voor lezers onbekend met dit adres: het is, komende uit Heeg naar Gaastmeer de eerste boerderij rechts na de zijweg naar Oudega. De boerderij staat er nog steeds, maar is als zodanig niet meer in bedrijf. Sinds alweer vele jaren huist er het Restaurant Boppe de Golle.

Tot na de oorlogsjaren was de boerderij nog eigendom van onze familie van grootmoeders kant en geërfd door mijn vader. Zijn moeder was een Visser. De familie Atsma had de boerderij en landerijen gepacht en heeft die enige jaren na de oorlog toen mijn ouders met hun gezin van zes kinderen dringend behoefte hadden aan contanten, gekocht.

En ja, die Visser's! Op de begraafplaats bij de kerk van Gaastmeer hebben diverse Visser's hun laatste rustplaats gevonden. Bij leven waren zij al vanaf de eerste helft van de 18^e eeuw actief in de palingvisserij. Zij exporteerden hun paling levend in zeewaardige, met buns uitgeruste palingaken naar Londen. Onder de titel “De Palinghandel op Londen” - te vinden op de website van Gaastmeer - is veel interessante informatie beschikbaar. Daaruit wordt duidelijk, dat Gaastmeer naast Heeg en Workum eeuwenlang een centrum van de palinghandel is geweest.

In de precieze afstamming van mijn grootmoeder Visser heb ik me nimmer verdiept. En thuis was daarover ook weinig te vernemen. Omdat mijn grootouders van vaders kant helemaal werden doodgezwegen. Zij woonden in Deventer waar ook mijn vader is geboren. Mijn grootvader die anderhalf jaar vòòr mijn geboorte was overleden, dreef daar een

graanhandel waaraan hij in de crisisjaren '30 failliet was gegaan. Mijn vader - enig kind - had met zijn ouders gebroken na het verzet van zijn moeder tegen zijn voorgenomen huwelijk in 1934. Hun uiteindelijke toestemming die hij toen op zijn 29ste nog wel nodig had, had hij zelfs tevoren notarieel laten vastleggen om bij de officiële huwelijksluiting geen risico te lopen. E.e.a. verhinderde hem overigens niet om als enig erfgenaam hun erfenis, waarvan de boerderij dus deel uitmaakte, te aanvaarden. Van die obligaties in Russische spoorwegmaatschappijen heeft hij nimmer iets teruggezien. Maar dit terzijde!

Toen ik in december 1944 in Gaastmeer arriveerde, was ik een jongetje van nog maar vijf jaar. Mijn vader had daartoe een auto kunnen regelen. Waarschijnlijk omdat mijn moeder nog kraamvrouw was. Zij had kort daarvoor het leven geschonken aan een vijfde spruit.

Veel kan ik me dus niet meer precies herinneren. Maar toch, die gebeurtenissen in mijn vroege jeugd hebben een onmiskenbaar diepe indruk op me gemaakt. De boerderij had bijvoorbeeld nog geen toilet binnenshuis. Als we "moesten" konden we onze toevlucht nemen naar een klein optrekje op het erf achter de boerderij. Daar rook het niet altijd fris!

Uiteraard keken mijn broertjes en ik onze ogen uit naar alles wat zich op de boerderij afspeelde. Wat goed om dat boerenleven in ieder geval en al zo jong te hebben leren kennen, realiseerde ik me later. Het was winter en de koeien stonden op stal. En ook de Bolle, de enige stier, afgezonderd in een apart, versterkt hok. Ik herinner me dat geweldige beest als de dag van gisteren. Toen boer Atsma me kennelijk wilde plagen, tilde hij mij pardoes op de rug van die stier. Wat toen mijn reactie was? Die grote stal te klein, denk ik.

Helder staat me nog voor ogen de blik die ik 's ochtends mocht werpen op de lijkjes van twee 's nachts doodgeboren veulentjes. "Zielig" zei mijn moeder. Een woord dat ik toen nog niet kende. En wat ook een spannend schouwspel! Boer Atsma die met een dik touw gebonden om de poten van het kalfje die al achteruit de koe staken, daaraan aan het trekken was om de koe van haar nakroost te verlossen. Dat gebeurde 's winters natuurlijk meerdere malen, waarbij ook mijn vader mocht laten zien wat hij waard was.

De ouders van de schrijver

Na ieder kalfje trakteerde vrouw Atsma ons kinderen op biest. Waar ik me afvraag of biest heden ten dage nog bij jongeren bekend is, het is de melk die een koe afgeeft twaalf uur nadat zij gekalfd heeft. Rijk aan afweerstoffen en daarmee goed voor een grotere weerbaarheid. Wat aan biest voor het net geboren kalf te veel en dus over was, werd dus in de een of andere vorm – in ieder geval met suiker – aan ons voorgezet. Ook om ons aan te sterken natuurlijk.

Mijn ouders hadden op de boerderij natuurlijk niet veel om handen. Mijn moeder moest mijn jongste broertje voeden en verzorgen en verder kon zij wat helpen in de huishouding. Maar de verhouding tot haar gastvrouw leverde af en toe best de nodige spanningen op. Ik heb achteraf zo mijn vermoedens gekregen. Zij voelde zich natuurlijk toch een beetje mede-eigenaar van de boerderij en dacht wellicht dat zij daarom iets te vertellen had. Vrouw Atsma daarentegen was getrouwd met de pachter en daarmee terecht baas in eigen huis.

Van de bezigheden van mijn vader herinner ik me vooral dat hij iedere dag in de stal - gezeten op een krukje - bezig was de dagelijks benodigde portie aardappels te schillen. En dat hield hem best een tijdje van de straat. Naast het gezin van de boer en dat van ons zelf, waren er immers nog meer evacuées: een echtpaar met twee kinderen uit Arnhem. Waar ik het toen als vijfjarige vandaan haalde, ik zou het niet weten. Maar ik vond dat aardappel-schillen toen geen passend werk voor mijn vader.

Hoewel ik nog niet leerplichtig was, ging ik toch dagelijks met mijn oudere broer naar school in een gebouw vlak bij de kerk. Voor mij was dat uiteraard de kleuterschool. En op zondag vergezelden we mijn ouders naar die kerk. Waar veel later de, naar ik wel eens heb gehoord, in Gaastmeer legendarische dominee Bruinsma voorging. Was hij niet de initiatiefnemer tot de bouw van een aantal vakantiewoningen aan It Piel? Mij bekend vanwege een in 1979 in één van die huisjes doorgebrachte, verregende zeilvakantie. Onder het motto: "Terug naar de roots!"

Gaastmeer's Pieltsjerke, gelegen immers aan It Piel, stamt in oorsprong uit de 19e eeuw en werd in 1956 helemaal gerenoveerd. Het gebouw staat op de monumentenlijst. Binnen bevinden zich een fraaie eikenhouten preekstoelkuip uit de 17e eeuw en een mooi kerk-orgel. De torenklok stamt uit 1517. Maar dit soort wetenswaardigheden, daar ben ik pas later achter gekomen.

In onze vrije tijd zwierven mijn oudste broer en ik in de stal en buiten op het erf van de boerderij. Maar ook wel voor zover onze ouders dat toestonden, gewapend met een polsstok door de weilanden er tegenover om over slootjes te leren springen. En om daar in het voorjaar het eerste Kievitsei in mijn leven te vinden.

Een onuitwisbare indruk was wel mijn eerste kennismaking met de bezetter. Ik zie de "Moffen" nog komen. In een colonne vrachtauto's vanuit Heeg met als doel in Gaastmeer een razzia te ondernemen. Eerder dan door het zicht op die colonne zal mijn gemoedsge-steldheid toen wel bepaald zijn door de verstijfde gezichten van de volwassenen in huis. Met name van moeder Atsma die zich realiseerde dat zij twee volwassen zonen in huis had. Ekke en Jan, beiden actief in het verzet. Die moesten zich als de bliksem gaan verstoppen.

Als eerste boerderij op weg naar het dorp waren wij natuurlijk het eerst aan de beurt. Mijn moeder die op dat moment bezig was mijn jongste broer de borst te geven, werd door een Duitse soldaat met het geweer in de aanslag gedwongen hem de weg te wijzen naar de hooizolder. Hij kende kennelijk geen goede manieren: hij liet mijn moeder voorgaan op de ladder. Bovenaan gekomen zag mijn moeder nog net de laatste sporten van de touwladder verdwijnen waarmee Ekke en Jan hun schuilplaats in de hooiberg hadden weten te bereiken. Gelukkig nam de soldaat niet de moeite om die te gaan doorzoeken.

Alle kinderen waren van de doorzoeking van de boerderij niet direct getuige. De boerin had ons allemaal meteen om de keukentafel verzameld met een bord pap voor onze neus. Uit angst dat wij Ekke en Jan, vaak onze speelmakkers in huis, zouden verraden door hun namen te gaan roepen. De pap was nog niet op of het bord werd weer vol geschept.

Het 'bezoek' van de Duitsers leidde niet tot resultaten waar zij naar op zoek waren. Dus begaven zij zich naar het bedrijf van onze buurman, een garage waar o.a. landbouwwerktuigen waren gestald. Ook daar werd – opnieuw zonder enige vondst van belang - een grondig onderzoek in gesteld. Tot en met twee verder in het land gelegen schuren. Het derde, nog verder weg gelegen schuurtje lieten ze maar zitten. God zij dank! Want de wapens, munitie en explosieven die enige nachten daarvoor door de Engelsen in de buurt waren gedropped, lagen daar gewoon voor het grijpen. Wanneer ik me nu nog probeer te verplaatsen in de angst toen van onze buurman, lopen me bij wijze van spreken de rillingen nog over mijn rug. Naar verluidt werden verder in het dorp wèl enige mannen opgepakt. In het Fries Verzetsmuseum in Leeuwarden zal daarover ongetwijfeld meer informatie te vinden zijn.

Mijn laatste herinnering geldt de bevrijding. Mijn vader vond dat die gevierd moest worden met een tochtje van het hele gezin in een roeisloep over It Piel en nog een beetje verder richting de Fluessen. De sloep droeg meteen de Nederlandse driekleur en wij waren allemaal uitgedost met rood-wit- blauwe vlaggetjes. Waar mijn ouders niet op gerekend hadden, was dat Gaastmeer weliswaar was bevrijd, maar de overkant nog niet. Daar ontwaarden zij op een gegeven moment nog boten van de bezetter. De vlag(getjes) meteen gestreken! En mijn vader maakte dadelijk rechtsomkeert. Ik heb hem ook later nooit meer zo hard aan riemen zien trekken.

Na de bevrijding konden wij terug naar ons huis in Lobith-Tolkamer. Opnieuw kon mijn vader voor die reis een auto regelen. Alles was daarin al met veel moeite gepakt toen ik het presteerde kopje onder te gaan in de sloot aan de straat vòòr de boerderij. Helemaal onder het eendenkroos kwam ik weer boven. Mijn moeder heb ik nimmer betrappt op het gebruik van krachttermen. Ook toen niet! Maar toch!

De familie Atsma vergat ons niet. Nog jaren na de oorlog stopte er in Lobith thuis een paar dagen voor Kerst een vrachtauto van Van Gend & Loos voor onze deur. Om bij wijze van Kerstgroet en bonus bij de pacht een haas af te leveren. Die had bij leven genoten van al wat de Friese weilanden aan smakelijke hapjes te bieden hadden.

Helemaal in alleen zijn eigen vachtje kwam hij aan. Met touwtjes kruislings door de pezen van de achterpoten gebonden en natuurlijk voorzien van een adreslabel. Wij kinderen

+

Boer Willem Ekkes Atsma

vonden dat dooie beest best eng. Gelukkig had mijn moeder iemand in de buurt om het vakkundig te villen. Ik kan me niet herinneren dat ik er even smakelijk van heb gegeten als die haas van de groene Friese blaadjes. Dat nog afgezien van enige geboden voorzichtigheid, want ook de hagel waardoor het beest het leven had gelaten, hadden we cadeau gekregen.

Oplettende lezers zullen zich inmiddels hebben afgevraagd: Ekke Atsma, die naam kennen we toch? Zo zij hem niet persoonlijk gekend hebben! Welnu, het is inderdaad één en dezelfde persoon. Ekke heeft zich vanuit zijn woonplaats in Leiderdorp vele jaren onderscheiden als secretaris van de Vrienden van Gaastmeer. Waar hij nog jaarlijks contact had onderhouden met mijn ouders, wisten wij waar hij 's zomers te vinden was: op een boerderij aan De Grons. richting Nijhuizum. Toen mijn vrouw en ik daar in 2014 met onze boot langs voeren, hebben wij er maar even aangelegd. Niet dat we elkaar verder nog kenden, maar het ophalen van gemeenschappelijke herinneringen was niettemin gezellig en vruchtbaar. In de NRC van eind juli 2015 ontwaarden we zijn overlijdensadvertentie. Bij leven Hoofd Wetenschappelijk Onderzoek der Koninklijke Marine, Lid in de Orde van OranjeNassau en Lid van de Binnenlandse Strijdkrachten WO II. Wat een indrukwekkende inzet voor ons land! Herinneringen genoeg om af te reizen naar zijn begrafenis in Gaastmeer. Met een herdenkingsdienst in dezelfde kerk waar ik als jongetje van vijf al mee naartoe was gesleept. De cirkel had zich min of meer gesloten.

Eelco Nikkels

Bijlage:**Korte genealogie van Antje Jan Visser, grootmoeder van de schrijver**

Hoe komt nu de grootmoeder van Eelco Nikkels, de schrijver van deze jeugdherinneringen, aan een boerderij in Gaastmeer, waar het gezin Nikkels in 1944 naar evacueert? In deze korte genealogie willen we dit duidelijk maken.

We moeten dan te rade gaan bij de palinghandelaren Visser in Gaastmeer, want een van hen is de oorspronkelijke eigenaar van de boerderij.

Wieger Wiegers Visser (1797-1873) wordt in 1844, als zijn zwager Rintje Jans Visser naar Workum verhuist, de enige directeur van de palinghandel in Gaastmeer. Hij is in 1824 getrouwd met Hiltje Sippes Tjaarda uit Joure en ze krijgen 5 kinderen:

1825: Sippe Wiegers

1827: Dieuwke Wiegers

1830: Tetje Wiegers

1831: Janna Wiegers

1834: Jan Wiegers

De beide zonen komen in de palinghandel en nemen na omstreeks 1855 het bedrijf van vader over. De oudste zoon, Sippe Wiegers Visser, trouwt in 1853 met Cornelia Annes Visser uit Heeg, een telg uit de Hegemer familie van palinghandelaren. Sippe laat het huis op het huidige adres J.J. Hofstrjitte 3 bouwen, waar ze in 1854 gaan wonen.

Sippe Wiegers Visser

Ze krijgen 9 kinderen:

1854: Wieger Sippes, getrouwd met Beeuw Tromp en overleden in 1897

1856: Hiltje Sippes, overleden in 1863

1858: Tjitske Sippes, getrouwd met ds. Klaas Bosma en overleden in 1929

1860: Anne Sippes, ongehuwd overleden in 1934

1861: Dieuwke Sippes, ongehuwd overleden in 1925

1864: Hiltje Sippes, ongehuwd overleden in 1926

1866: Cornelia Sippes, ongehuwd overleden in 1941

1868: Sippe Sippes, getrouwd met Wijtske Beeuwsma en overleden in 1930

1871: Antje Jan Sippes, getrouwd met Johannes Nikkels en overleden in 1956

Vader Sippe Wiegers laat in 1877 de grote boerderij Dorpwijk in Gaastmeer (nu Boppe de Golle) bouwen en in 1879 komt er een boedelscheiding met zijn broer Jan Wiegers en verkoopt Sippe zijn aandeel in de palinghandel en het woonhuis op J.J. Hofstrjitte 3 aan zijn oudste zoon Wieger Sippes. Enkele jaren later vinden we Sippe Wiegers als rentenier in Heeg, waar hij in 1900 overlijdt. Zijn vrouw Cornelia is al in 1889 overleden.

De oudste zoon Wieger Sippes, al jaren in het bedrijf, zet de palinghandel van zijn vader voort. Als hij in 1897 op tragische wijze om het leven komt, betekent dit het einde van de palinghandel van de familie Visser in Gaastmeer.

Zijn jongere broer, Anne Sippes, gaat boeren op de boerderij Dorpwijk, die zijn vader heeft laten bouwen. In 1918 stopt hij met boeren, hij verpacht de boerderij aan Pieter Oppedijk en gaat zelf in Oudega-W wonen, waar hij gaat rentenieren. Vanaf 1933 komt er op boerderij Dorpwijk een nieuwe pachter: Willem Ekkes Atsma. Anne Sippes Visser blijft vrijgezel en overlijdt in 1934.

Antje Jan, de jongste dochter van Sippe Wiegers en Cornelia Annes trouwt in 1904 met Johannes Nikkels, koopman te Deventer. Als in 1934 de broer van Antje Jan overlijdt, erft zij boerderij Dorpwijk, die bij het overlijden van haar man Johannes Nikkels in 1940 overgaat naar hun enige kind, die ook Johannes heet, de vader van schrijver Eelco Nikkels van bovenstaande jeugtherinneringen. Het is een hele omweg, maar zo komt een ambtenaar bij de douane in Lobith-Tolkamer dus aan een kapitale boerderij in Gaastmeer.

Wurkgroep Oer De Gaastmar